

Geliş Tarihi: 01.08.2020

Kabul Tarihi: 10.09.2020

**OĞUZ GRUBU TÜRK YAZI DİLLERİNDE ASKERİ TERİMLER VE
KAVRAMLAR (RÜTBE, BİRLİK ADLARI, ÇAĞDAŞ SİLAHLAR)**

Osman KILIÇ*

ÖZET

Terimler ve kavramlar söz varlığının önemli öğeleridir. Dünya üzerinde her millet çeşitli özellikleriyle tanınır. Türk milleti ise güçlü askerî yapıları ve ordularıyla tanınmıştır. Türkler tarih boyunca ordu-millet anlayışına sahip milletlerden biri olmuştur. Bu anlayış ordunun onluk sistemle teşkilatlanmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır.

Askerlik disiplininin ve başarısının temelinde teşkilatlanma vardır. Bu teşkilatlanmanın temelinde ise birlikler ve bu birliklerden sorumlu komutanlar vardır. Ordu sistemindeki bu anlayış, askerlikle ilgili yeni kavram ve terimlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu kavram ve terimler dilin söz varlığının anlaşılması ve dilin bütün yönleriyle aydınlatılması bakımından önemlidir. Bu çalışmada ordu sisteminin en temel kavramlarından olan rütbe, birlik terimleri ile çağdaş ordularda kullanılan silahların günümüz Oğuz grubu Türk yazı dillerindeki adlandırmaları ortaklıklar ve farklılıklar bakımından incelenmiştir. Çalışmada ilgili yazı dillerinin askerlik kanunları, kılavuzları ve güncel sözlükleri taranmıştır.

Oğuz grubu Türk yazı dilleri; Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinden oluşmaktadır. Yapılan çalışma sonucunda Oğuz grubu Türk yazı dillerinde üst rütbe adlarında ve büyük askerî birlik adlarında ortaklıkların az olduğu, alt rütbelerde ve küçük askerî birlik adlarında Türk dili kaynaklı terim kullanımının ve ilgili yazı dillerinde ortak kullanımların nispeten daha çok olduğu belirlenmiştir. Bu durumun nedeni 19 ve 20. yüzyılda Türk dünyasındaki Rusya ve Rusça etkisine bağlanabilir. Ayrıca incelenen her yazı dilinin çağdaş silahlar noktasında hem Batı dillerinden etkilendiği hem de bazı yabancı terimlere karşılık Türk dili kaynaklı sözcükler türettiği ve bunları kullandıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Rütbe, Birlik, Çağdaş Silahlar, Oğuz Yazı Dilleri, Askerî Terim, Kavram

**MILITARY TERMS AND CONCEPTS IN OGUZ GROUP TURKISH
WRITTEN LANGUAGES (ORDERS, RANK UNIT, MODERN WEAPONS)**

ABSTRACT

Every nation in the world is known for its various features. The Turkish nation is known for its powerful military structures and armies. The Turks have been one of the nations with an

---

* MEB Öğretmen, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D. Yüksek Lisans Öğrencisi.
E-posta: kilicosmantr@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0480-2935>

OĞUZ GRUBU TÜRK YAZI DİLLERİNDE ASKERİ TERİMLER VE KAVRAMLAR (RÜTBE, BİRLİK ADLARI, ÇAĞDAŞ SİLAHLAR)

army-nation understanding throughout history. This understanding gained a different dimension with the organization of the army with ten system during the period. Military discipline and success are based on organization and the basis of this organization is the unions and the commanders responsible for these unions. This understanding in the military system has led emergence of new concept and terms related to military service. These concepts and terms are important in understanding the vocabulary of language and enlightening it in all aspects of language. In this study, it was examined that the terms of rank, unity, which is one of the most basic concepts of the army system, and weapons that used in contemporary militaries and their names used in contemporary militaries and their names used in contemporary Turkish Oguz group written languages in terms of similarities and differences.

In the study, languages law, military guidance and current words were also analyzed. Result of the study shows that there are few similarities about top ranks and names of large unit in Oguz Turkish written languages whereas result shows that there are some similarities about usage of Turkish language in lower ranks and names of small units. Reason for the result depends on effect Russia and Russian Turkic world in 19 th and 20 th. Moreover, it was figured out that each language was affected by West world language in terms of the names of weapons and some Turkic words were created for some foreign terms.

Keywords: Rank Unit, Modern Weapons, Oguz Turkish Written Languages, Military Terms

GİRİŞ

Terim kavramı, Türkçe Sözlük'te "Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılah" (TS, 2009, s. 1959) biçiminde tanımlanmıştır. Terimler söz varlığının temel unsurlarından biridir. Dilin söz varlığının anlaşılması ve aydınlatılması noktasında terimlerin önemli bir yeri vardır.

Dünya üzerinde her millet çeşitli özellikleriyle tanınmıştır. Türk milleti ise tarih boyunca güçlü askerî yapıları ve ordularıyla tanınmıştır. Türkler tarih boyunca ordu-millet anlayışına bağlı milletlerden biri olmuştur. Bu anlayış Mete Han döneminde ordunun onluk sistemle teşkilatlanmasıyla farklı bir boyut kazanmış ve daha disiplinli, sistemli bir ordu düzeninin ortaya çıkması sağlanmıştır. Ordu sisteminin gelişmesi askerî gücü arttırmış, bu durum beraberinde siyasi başarıları ve toprak kazanımlarını da getirmiştir. Bu sistem ve anlayış, ordu yapısıyla ilgili yeni kavram ve terimlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Askerliğin önemli bir yer tuttuğu Türk toplumunda, askerlikle ilgili kavram ve terimlerin de Türk dilinin söz varlığında önemli bir yeri vardır.

"Orduların teşkilatlanması, birliklerin muharebede kullanılması, muharebenin sevk ve idaresi vb. taktik ve idari konularla ilgili bu terimler, askerî terminoloji geleneğini ve doğal olarak, Türk dilinin leksik gelişimini aydınlatmada önemlidir. Söz varlığı ve söz varlığının niteliği, sözü söyleyen hakkında önemli ipuçları verir, onun dünyaya bakışını yansıtır" (Eker, 2006: 105).

Bu çalışmada ordu sisteminin en temel unsurlarından olan rütbe, birlik terimleri ile çağdaş ordularda kullanılan silahların Oğuz grubu Türk yazı dillerindeki adlandırmaları

incelenmeye çalışılmıştır. Şüphesiz Türkler sadece Oğuzlardan oluşmuyor. Bu konu çok kapsamlı olduğundan ve çok sayıda Türk yazı dili bulunduğundan yapılan çalışma, nüfus ve nüfus bakımından Türk dünyasında oldukça etkili olan, Türk dünyasının ve Türk yazı dillerinin güneybatı kolunu oluşturan Oğuz grubu Türk yazı dilleriyle sınırlandırılmıştır. Oğuz grubu Türk yazı dilleri; Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinden oluşmaktadır.

Oğuzlar, özellikle 11. yüzyıldan itibaren çeşitli sebeplerle yönlerini Orta Asya'dan Batı'ya çevirmiş, fetihlerle Büyük Selçuklu Devleti ve Anadolu Selçuklu Devleti gibi yeni devletler kurmuştur. Bu durumla Oğuz konuşma dilinin yazı diline dönüşme süreci başlamış ve Batı Türkçesinin ortaya çıkmasının altyapısı hazırlanmıştır.

"Karakoyunlu-Akkoyunlu-Osmanlı siyasî ayrılığı dolayısıyla 15. yüzyılda ayrışma sürecini yaşayan Eski Oğuz Türkçesi, 16. yüzyıl başında Safevî Devletinin kuruluşuyla Azerbaycan ve Osmanlı yazı dillerine ayrıldı. Batı Türkçesi, aralarındaki çok küçük farklılıklarla 16. yüzyıldan bugüne iki yazı dili hâlinde ulaştı. 20. yüzyılda bunlara Türkmen ve Gagavuz yazı dilleri de eklendi" (Ercilasun, 2005: 434).

19. yüzyılda Azerbaycan ve Türkmenistan coğrafyası Rusya tarafından işgal edilmiştir. 1917 Bolşevik İhtilali'nden sonra konuşma dilinde var olan farklılıklar da esas alınarak Azerbaycan, Türkmenistan ve Gagavuz yazı dilleri daha belirgin ayrımlarla oluşturulmuştur. Bu yazı dilleri Sovyetlerin uyguladığı dil politikaları gereği terminoloji ve diğer başlıklar bağlamında Rusçanın etkisinde kalmış, bu etki Oğuz grubu Türk yazı dillerinde adlandırma bakımından farklılıkların ortaya çıkmasının nedenlerinden biri olmuştur.

Genel anlamda Sovyetler Birliği içindeki tüm yazı dillerinde, özelde ise Azerbaycan Türkçesi için 1940'lı yılların en önemli özelliği İkinci Dünya Savaşı döneminde askerî, siyasî durum ile ilgili kavramları bildiren Rusça sözcüklerin, terimlerin, tamlamaların edebî dilde daha çok kullanılır hâle gelmesidir. Dilde var olan, fakat savaşa kadar dar bir çerçevede kullanılan askerî konularla ilgili sözler, terimler yanında savaşın başlamasıyla yeni türetilen askerî teknik ve askerî konularla ilgili sözler ve terimler 1941 yılından itibaren edebî dilin tüm alanlarında büyük ölçüde kullanılmış, bu alandaki söz varlığı halk arasında da yaygın olarak kullanılır hâle gelmiştir (Aliyeva, 2005: 294).

Bu dönemde diğer Oğuz yazı dillerinden farklı olarak Türkiye'de TDK'nin kurulmasıyla gerçekleştirilen Dil Devrimi'yle birçok alanda olduğu gibi askerî terim ve kavramlarda da bir öze dönüş çabası, sözcükleri Türkçeleştirme gayreti kendini göstermiştir.²

Türk dilinde askerlik terim ve kavramlarıyla ilgili yapılan çalışmalar, genellikle iki yazı dilinin söz varlığı bakımından karşılaştırılması biçiminde veya belirlenmiş tek bir lehçenin söz varlığının incelenmesinde alt başlık incelemesi biçiminde yapılmıştır. Bu çalışmada ise daha

---

²Bu konuda daha fazla bilgi edinmek için şu çalışmalara bakılabilir:

Eker, Süer (2006). "Subay, Astsubay; Er, Erat/Erbaş Terimleri Üzerine", Türk Dili Dergisi, Sayı 658, s.s.327-340

Eker, Süer (2006). "Sü ve Sü ile Yapılan Tarihi Askerî Terimler Üzerine Disiplinlerarası Bir İnceleme", Türkbilig, 2006/12 s.s. 104-133.

Eker, Süer (2004). "Türk Kara Kuvvetlerinde Kullanılan Birlik ve Rütbe Adlarının Art Zamanlı İncelenmesi" V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, s.s.841-861, Ankara: TDK Yayınları.

OĞUZ GRUBU TÜRK YAZI DİLLERİNDE ASKERİ TERİMLER VE KAVRAMLAR (RÜTBE, BİRLİK ADLARI, ÇAĞDAŞ SİLAHLAR)

önce yapılan çalışmalardan farklı olarak Türk dilinin bir kolundaki tüm yazı dilleri askerî terim ve kavramlar bakımından karşılaştırılmıştır.

Çalışmada günümüz Oğuz yazı dillerinin askerlikle ilgili sınırlandırılan söz varlığıyla ilgili sözcüklerin Türkiye Türkçesi esas alınarak karşılıkları tablo biçiminde verilmiştir. Sözlüklerde eş anlamlı olan sözcüklerin her ikisine de tabloda yer verilmiştir. Her yazı dilinin kendine özgü ses özellikleri olduğundan sözcüklerde meydana gelen ses olaylarından öte sözcüklerin karşıladığı terim anlam, çalışmada temel alınmıştır. Sözcüklerin yazımında sözcüklerin sözlüklerdeki yazımları esas alınarak çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmada Azerbaycan Türkçesi için kullanılan kaynaklar Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti, Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin Dahili Hidmət Sıra Nizamnaməsi, Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin İntizam Nizamnaməsi; Türkmen Türkçesi için kullanılan kaynaklar Türkmen Dilinin Sözlüğü, Russko-Turkmenskiy Slovar Voenny Terminologii (Rusça-Türkmence Savaş Terimleri Sözlüğü); Gagavuz Türkçesi için Gagauz Türkçesinin Sözlüğü (Ankara-1991) sözlükleri veri tabanı olarak seçilmiştir. Sözlüklerdeki örnek kullanımlar bağlamında sözcükler taranmış, sözcükler sınıflandırılarak betimsel bir çalışma yapılmıştır. İlgili kaynaklarda karşılığı bulunmayan sözcükler Ø işaretiyle gösterilmiştir.

Söz konusu çalışma üç başlık altında incelenmiştir:

1. Askerî Terimler ve Kavramlar

1.1. Rütbeler

1.1.1. Kara ve Hava Kuvvetlerinde Kullanılan Rütbeler

1.1.2. Deniz Kuvvetlerinde Kullanılan Rütbeler

1.2. Birlik Adları

1.3. Çağdaş Silahlar ile Diğer Kavram ve Terimler

Yapılan sözlük ve kaynak taramaları sonucunda ortaya çıkan söz varlığı çalışması şu şekilde tabloya aktarılmıştır:

1.1. Rütbeler

1.1.1. Kara ve Hava Kuvvetlerinde Kullanılan Rütbeler

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
rütbe	rütbə	harby atlar (harby derejeler)	grad
asker	əsgər	esger	asker
sözleşmeli asker	baş əsgər	Ø	Ø
onbaşı	kiçik çavuş	Ýefreytor	Ø
çavuş	çavuş	seržant	serjant
uzman çavuş	baş çavuş	Ø	Ø
astsubay çavuş	kiçik gizir	kiçi seržant	Ø
astsubay üstçavuş	gizir	uly seržant	Ø
astsubay başçavuş	baş gizir	starşına	Ø
subay	zabit	ofiser	zaabit
pilot	pilot	uçarman	pilot
asteğmen	kiçik leytenant	kiçi leytenant	Ø
teğmen	leytenant	leytenant	leytenant
üsteğmen	baş leytenant	uly leytenant	Ø
yüzbaşı	kapitan	kapitan	kapitan
binbaşı	mayor	maýor	binbaşı (tarihi)
yarbay	polkovnik leytenant	podpolkownik	podpolkownik
albay	polkovnik	polkownik	polkovnik
tuğgeneral	general-mayor	general-maýor	Ø
tümgeneral	general-leytenant	general-leýtenant	Ø
korgeneral	general-polkovnik	general-polkownik	Ø
orgeneral	ordu generalı	goşun generaly	Ø
mareşal	marşal	marşal	Ø

**OĞUZ GRUBU TÜRK YAZI DİLLERİNDE ASKERİ TERİMLER VE
KAVRAMLAR (RÜTBE, BİRLİK ADLARI, ÇAĞDAŞ SİLAHLAR)**

1.1.2. Deniz Kuvvetlerinde Kullanılan Rütbeler

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
denizci er	matros/dənizçi	matros	denizci(genel anlamda)
sözleşmeli er	baş matros	Ø	Ø
onbaşı	kiçik çavuş	Ýefreytor	Ø
çavuş	çavuş	seržant	serjant
uzman çavuş	baş çavuş	Ø	Ø
astsubay çavuş	kiçik miçman	ikiñji basgançakly starşina	Ø
astsubay üstçavuş	miçman	birinji basgançakly starşina	Ø
astsubay başçavuş	baş miçman	baş starşina/ baş gämi starşinasy	Ø
subay	zabit	ofiser	zaabit
asteğmen	kiçik leytenant	kiçi leytenant	Ø
teğmen	leytenant	leytenant	leytenant
üsteğmen	baş leytenant	uly leytenant	Ø
yüzbaşı	kapitan- leytenant	kapitan- leytenant	kapitan
binbaşı	mayor (3-cü dərəcə kapitan)	3-nji derejeli kapitan	binbaşı (tarihi)
yarbay	polkovnik leytenant(2-ci dərəcə kapitan)	2-nji derejeli kapitan	podpolkovnik
albay	polkovnik(1-ci dərəcə kapitan)	1-nji derejeli kapitan	polkovnik
tuğamiral	kontr-admiral	kontr-admiral	Ø
tümamiral	vitse-admiral	wise-admiral	Ø
koramiral	admiral	admiral	admiral
oramiral	Ø	flot admiraly	Ø

1.2. Birlik Adları

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
birlik	hissə/bölmə	topar	Ø
Çıkarma birliğı	desant	desant	Ø
manga	manga	bölümçe	Ø
takım	takım	Wzwod	Ø
bölük	bölük	bölüm/wzwod	bölüm
tabur	tabor	batalyon	batalyon
alay	alay	polk	polk
tugay	brigada	brigada	brigada
tümen	diviziya	diviziya	diviziya
kolordu	korpus/ qolordu(eski kullanım)	Korpus	Ø
ordu	qoşun/ordu	goşun	armiya
donanma	donanma	flot	Ø
garnizon	qarnizon	garnizon	Ø
karakol	qarovul	garawul	karakol/ karaul
karargah	qərarğah	karargäh	ştab
özel birlik	hüsusi qoşun hissəsi	Yörite goşunlar	Ø

**OĞUZ GRUBU TÜRK YAZI DİLLERİNDE ASKERİ TERİMLER VE
KAVRAMLAR (RÜTBE, BİRLİK ADLARI, ÇAĞDAŞ SİLAHLAR)**

1.3. Çağdaş Silahlar ile Diğer Kavram ve Terimler

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
süngü	süngü	nayza	süngü
mermi	mermi, güllə/mərmi	ok	kurşum/kurşun
kalibre	kalibr	kalibr	kalibra
tetik	tətik	mäşe	tetik
silah	silah/yaraq	ýarağ	silah/silaf
şarjör	maqazin/patron	ok daragy	patron kutusu
tabanca	tapança	sapança	pistof
tüfek	tüfəng	tüpeň	tüfek
otomatik tüfek	avtomat	awtomat	avtomat
makinelî tüfek	pulemyot	pulemyot	stanoklu/pulemyot
havan topu	minaatan	minomyot	Ø
uçaksavar	təyyarəvuran	dikatar toplary	zenit batereyası
tanksavar	tankvuran	taňka garşy toplar	Ø
tank	tank	tank	tank
top	artilleriya/topçu qoşunu	top/artilleriya	topçu/artilleriya
el bombası	əl qranatı	el granaty	Ø
mayın	mina	mina	mina
bomba	bomba	bomba	bomba/gülle(top)
mühimmat	sursat	däri	Ø
isabet	isabət	atgyr	Ø
uçak	təyyarə	uçar	uçak
helikopter	helikopter /vertolyot	dikuçar	Ø
savaş gemisi	döyüş/hərbi gəmi	harby gämi	cenk gemisi
denizaltı	sualtı qayıq	suwasty gämi	denizaltı gemisi
torpido	torped	torpeda	Ø
roket	raket	raketa	raketa
cephane	cəbbəhana	ok-däriler/ýaraqlar	Ø
cephə	cəbhə	front	front
paraşüt	paraşüt	düşmel (paraşut)	paraşut
(aydınlatma) fişegi	Fişəng	(yagtylandyryjy /yagtyldýan) ok	fişek
barut	barıt	däri	barut
istihkam	istehkam	inžener(mühendis)/ minaçy(mayıncı)	Ø
siper	sipər	garym	koruntu
sabotaj	diversiya	ýykgynçylyk	diversiyon
piyade	piyada	pyýada	piyada
keskin nişancı	nişançı/snayper	mergen	snayper
askerî tören	parad	harby ýöriş	parad
üniforma	uniforma/ hərbi geyim forması	harby lybas	Ø

SONUÇ

1. Ülkelerin ordularında sistemleri gereği bazı rütbe adlarının olmaması olağandır. Oğuz yazı dillerinde kara ve hava kuvvetlerinde kullanılan rütbe adları incelendiğinde Türk dilinin kullanımını bakımından Türkiye Türkçesinin öne çıktığı görülmektedir. Türkiye Türkçesine Arapçadan giren asker sözcüğü ile Batı dillerinden giren general, mareşal ve pilot sözcüğü dışındaki rütbe adları Türk dili kaynaklıdır. Bu durumun Türkiye'de yaşanan Dil Devrimi ile doğrudan ilgisi bulunmaktadır diyebiliriz. Türkiye Türkçesinde en üst rütbelerde Batı kökenli general ve mareşal sözcüğü kullanılmakta, general sözcüğüne derecesine göre (tuğ, tüm, kor, or) kısaltma anlamı ekler getirilerek iki sözcüğün birleştirilmesiyle yeni sözcükler üretilmiştir. Diğer Oğuz yazı dillerinde ise üst rütbe belirten general sözcüğü kullanılarak alt rütbe adlarıyla birleşik ad kurulmakta, böylece rütbenin kıdemi belirlenmektedir.

Sayısal anlamda bakıldığında Türkiye Türkçesinde tamamen yabancı kökenli rütbe belirten sözcük sayısı dört (asker, pilot, general, mareşal), en az bir yabancı sözcükle kurulan terim sayısı (sözleşmeli asker, tuğgeneral, tümgeneral, korgeneral, orgeneral) beş iken, Türk dili kaynaklı terim sayısı on dördür. Azerbaycan Türkçesinde tamamen yabancı kökenli olan terim sayısı (əsgər, zabit, pilot, leytenant, kapitan, mayor, polkovnik leytenant, polkovnik, general-mayor, general-leytenant, general-polkovnik, marşal) on iki, en az bir yabancı sözcükle kurulan terim sayısı (baş əsgər, kiçik gizir, gizir, baş gizir kiçik leytenant, baş leytenant, ordu generalı) yedi, Türk dili kaynaklı terim sayısı (kiçik çavuş, çavuş, baş çavuş) üçtür. Türkmen Türkçesinde tamamen yabancı kökenli rütbe belirten terim sayısı (esger, Ýefreýtor, seržant, starşina, ofiser, leytenant, kapitan, maýor, podpolkownik, polkownik, general-maýor, general-leýtenant, general-polkownik, marşal) on dört, bir yabancı sözcükle kurulan terim sayısı (kiçi seržant, uly seržant, kiçi leytenant, uly leytenant, goşun generaly) beştir. Türkmen Türkçesinde Türk dili kaynaklı terim sayısı ise pilot anlamında kullanılan uçarman sözcüğüyle birdir. Kara ve hava kuvvetlerinde kullanılan tümüyle Türk dili kaynaklı rütbe adlarının Oğuz yazı dillerindeki kullanım oranları Türkiye Türkçesinde %63, Azerbaycan Türkçesinde %13, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde ise %4'tür.

Türkiye Türkçesindeki yüksek askerî rütbe adlarının diğer Oğuz yazı dilleriyle benzerliği düşüktür. Buna karşın Azerbaycan ve Türkmen Türkçelerindeki askerî rütbe adlarının ortaklığı ve benzerliği dikkat çekmektedir. Her iki Oğuz yazı dilindeki subay rütbe adlarının Batı dillerinden Rusça aracılığıyla veya Rusçadan bu yazı dillerine girdiği görülmektedir. Bu durumun nedeni olarak her iki ülkenin de Rusya/SSCB ordu anlayışının etkisinde kalmasından kaynaklandığı söylenebilir. Alt dereceli rütbelerde ise Türkiye Türkçesiyle Azerbaycan Türkçesindeki ortaklıklar (asker, çavuş) kendini göstermektedir. Astsubay terimi için Azerbaycan Türkçesinde gizir terimi kullanılırken Türkmen Türkçesinde Rusça çavuş anlamına da gelen seržant terimi kullanılmaktadır. Azerbaycan ve Türkmen Türkçesi yazı dillerinde kıdem belirtmek için baş, ulu ve küçük (kiçik, kiçi) sıfatları kullanılmaktadır. Gagavuz Türkçesi dışındaki Oğuz lehçelerinde kıdem belirtmek için baş sıfatı kullanılmaktadır. Gagavuz Türkçesindeki askerî söz varlığının diğer Oğuz yazı dillerine göre az olmasının nedeni diğer Oğuz yazı dillerinin sözlüklerinin Gagavuz Türkçesi sözlüklerine göre daha hacimli olması ve Gagavuz Türkçelerinin kendilerine özgü askerî yapılarının olmamasına bağlanabilir.

Dil Devrimi ile türetilen subay sözcüğünün yerine Azerbaycan ve Gagavuz Türkçelerinde (Osmanlı Türkçesinde de kullanılan) zabit teriminin kullanılması, Türkmen

OĞUZ GRUBU TÜRK YAZI DİLLERİNDE ASKERİ TERİMLER VE KAVRAMLAR (RÜTBE, BİRLİK ADLARI, ÇAĞDAŞ SİLAHLAR)

Türkçesinde ise Batı kökenli ofiser teriminin kullanılması dikkat çeken bir diğer önemli noktadır. Tüm Oğuz grubu Türk yazı dillerinde kullanılan rütbe belirten ortak terim ise asker sözcüğüdür.

2. Deniz kuvvetlerinde rütbe belirten terimlere bakıldığında Azerbaycan ve Türkmen Türkçelerinin rütbe listesinde en alt rütbenin denizci er anlamında Rusçada da kullanılan matros teriminin kullanıldığı görülmektedir. Azerbaycan Türkçesi sözlüğünde ayrıca hem matros hem de hərbî denizci teriminin kullanıldığı görülmüştür. Azerbaycan Türkçesinde deniz astsubay terimi olarak Rusçada da kullanılan miçman teriminin kullanımı Rusçanın bu bağlamda etkisini bizlere göstermektedir. Her iki lehçede de kıdem belirtmek için derece sözcüğü kullanılmaktadır.

Tüm Oğuz yazı dillerinde denizcilik bağlamında en üst genel rütbe amiraldir. Bu rütbe aldığı çeşitli ön takılarla derecelendirilmektedir. Burada dikkat çeken durum Türkiye Türkçesinde kara ve hava ordusu rütbelerinde olduğu gibi Türk diline uygun şekilde türetilen kısaltma anlamlı eklerin amiral rütbesinin önüne getirilmesiyle kıdem belirten terimler türetilmekteyken diğer Oğuz grubu Türk yazı dillerinde yabancı kökenli ön takılar amiral sözcüğüne eklenmekte, böylece kıdem esasında rütbe terimleri türetilmektedir. Deniz kuvvetleri rütbeleri, Türk dilinin kullanımı bakımından değerlendirildiğinde amiral sözcüğü dışında Türkiye Türkçesinin diğer Oğuz yazı dillerine göre ön plana çıktığı görülmektedir.

3. Oğuz grubu Türk yazı dilleri, askerî birlik adlarında Türk dilinin kullanımı bakımından incelendiğinde küçük birliklerde Türk diline uygun birlik adları (topar, bölmə, bölük, bölüm, bölümçe) kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesiyle Azerbaycan Türkçesi arasındaki ortak kullanımlar dikkat çekerken, daha büyük birliklerde (alay, tugay, tümen) Azerbaycan ve Türkmen Türkçelerinin ortak kullanımı kendini göstermektedir. Bu yazı dillerindeki büyük birlik adları Batı dillerinden ve Rusçadan girmiştir. Genel anlamda değerlendirildiğinde Türkiye Türkçesi dışındaki Oğuz yazı dillerinde Rus dilinin etkisi açıkça görülmektedir. Bu durumun nedenini Türk dünyasında yaşanmış tarihi-siyasi sürece bağlayabiliriz. Oğuz grubu Türk yazı dillerindeki birlik adlarında Türk dili kaynaklı sözcüklerin kullanım oranları Türkiye Türkçesinde %86, Azerbaycan Türkçesinde %50, Türkmen Türkçesinde %35, Gagavuz Türkçesinde %7'dir.

4. Söz konusu Türk yazı dilleri çağdaş silahların adlandırılması ve genel askerî terimlerin kullanımı bakımından incelendiğinde tüm Oğuz grubu Türk yazı dillerinin Batı dillerinden etkilendiği görülmektedir. Türkmen Türkçesinde ok sözcüğü hem yay ile kullanılan ok terimini hem de ateşli silahlarda kullanılan mermi terimini karşılayarak anlam genişlemesine uğramıştır.

Burada dikkati çeken en önemli özelliklerden biri Oğuz yazı dillerinin sözcük türetme işlevidir. Örneğin Türkmen Türkçesinde türetilen ýykgyňçylyk (sabotaj), düşmel (paraşut), suwasty gämi (denizaltı), dikuçar (helikopter), uçar (uçak), uçarman (pilot), taňka garşy toplar (tanksavar), dikatar toplary(uçaksavar), ok daragy(şarjör); Gagavuz Türkçesinde türetilen koruntu (siper); Azerbaycan Türkçesinde türetilen sualtı qayıq (denizaltı), tankvuran (tanksavar) sözcükleri yabancı askerî terimlerin Türkçeleştirilmesi bakımından bizlere sözcük türetme noktasında örnekler sunmaktadır.

Son olarak son iki yüzyıldır Oğuz Türklerinin yaşadıkları tarihi, toplumsal ve siyasal süreç bu yazı dillerinde adlandırma noktasında bazı farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 19 ve 20. yüzyıllarda Türkiye Türkleri dışındaki diğer söz konusu yazı dillerine sahip Türk toplulukları Rusya'nın siyasi ve kültürel etkisine girmiştir. Özellikle Sovyetler döneminde uygulanan dil politikaları nedeniyle birçok sözcüğün söyleyiş özelliklerine kadar (avtomat, raket, diziviya v.b.) Rusçanın ses bilgisi esas alınmıştır. Bu durum yukarıda belirtilen terimsel farklılıkları doğurmuştur. Bağımsızlığını kazanan Azerbaycan ve Türkmenistan'ın kendi ordu yapılarında bazı terimler için yazı dillerine uygun adlandırmaları kullanmaya başladıkları görülmektedir. Bu durum Oğuz grubu Türk yazı dillerinin işlevselliğini koruması ve bu Türk yazı dillerinin dilcilik alanında gelişimi bakımından önem arz etmektedir. Yapılan çalışmayla Oğuz grubu Türk yazı dillerinde Türkçe askerî terim ortaklıklarının azlığına dikkat çekilmek istenmiştir.

KAYNAKÇA

ALİYEVA, Gönül (2009). SSCB Döneminde Azerbaycan'da Dil Plânlaması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

AXUNDOV, Ağamusa vd.(2006). Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti. Bakı: Şərq-Qərb.

Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin Dahili Hidmət Sıra Nizamnaməsi (2007). Bakı: Hərbi Nəşriyyat. <<http://www.e-qanun.az/framework/9476>> (ET:23.12.2019)

Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin İntizam Nizamnaməsi. <<http://www.fhn.gov.az/uploads/legislation/aze/rmerkez/nizamnameler1994.pdf>> (ET:23.12.2019)

ÇAKMAK, Cihan (2010). Türkmen Türkçesi Konu Çözümlemeli Söz Varlığı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

EKER, Süer (2006). "Subay, Astsubay; Er, Erat/Erbaş Terimleri Üzerine", Türk Dili Dergisi, Sayı 658, s.s.327-340.

EKER, Süer (2006). "Sü ve Sü ile Yapılan Tarihi Askerî Terimler Üzerine Disiplinlerarası Bir İnceleme", Türkbilig, 2006/12 s.s. 104-133.

EKER, Süer (2004). "Türk Kara Kuvvetlerinde Kullanılan Birlik ve Rütbe Adlarının Art Zamanlı İncelenmesi" V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, s.s.841-861, Ankara: TDK Yayınları.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (Ed.) (2007). Türk Lehçeleri Grameri, Ankara: Akçağ Yayınları.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (2005). Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.

**OĞUZ GRUBU TÜRK YAZI DİLLERİNDE ASKERİ TERİMLER VE
KAVRAMLAR (RÜTBE, BİRLİK ADLARI, ÇAĞDAŞ SİLAHLAR)**

ERDOĞAN, Hanife (2019). Rusçada Savaş Söz Varlığı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.

GÜLENSOY, Tuncer (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, Ankara: TDK Yayınları.

KAYNAK, İsmail ve DOĞRU A. Mecit (1991). Gagauz Türkçesinin Sözlüğü. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Komision, Türkmenistanyň Ylymlar Akademiyasy Magtymguly Adyndaky Dil we Edebiyat Instituty (2010). Türkmen Diliniň Sözlügi, Aşgabat: Ylym.

MESKUTOV Vakhit; HEZRETOV M. (2009). Russko- Turkmenskiy Slovar Voenny Terminologii. Aşgabat: Türkmenistanyň Goranmak Ministriliginiň Harby Çaphanasy. <<https://www.kitaphana.net/book/1404/read>> (ET: 23.12.2019)

TEKİN, Talat; ÖLMEZ, Mehmet; CEYLAN, Emine; ÖLMEZ, Zuhul ve EKER, Süer (1995). *Türkmençe-Türkçe Sözlük*. Ankara: Simurg Yayınları.

Türkçe Sözlük (2009). Ankara: TDK Yayınları.

Türkmenistanyň Kanuny Harby Borçlulyk we Harby Gulluk Hakynda <<http://serhetabat-dovletabat.gov.tm/media/Kitaplar/harby-borclulyk-we-harby-gulluk-hakynda-7qMnOs1vtj.pdf>. > (ET: 23.12.2019)